

Aprėpęs visą epochą

Dr. Darius Kučinskas

Kauno technologijos universitetas, Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų fakultetas, A. Mickevičiaus g. 37,
LT-44244 Kaunas, Lietuva
El. p. darius.kucinskas@ktu.lt

Danutė Petrauskaitė. *Juozas Žilevičius ir jo epocha*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2023, p. 707.

1 pav. Knygos viršelis

Galime neabejotinai teigti, kad profesorė dr. Danutė Petrauskaitė šiandien yra produktyviausia ir solidžiausia lietuvių diasporos JAV muzikinio-kultūrinio paveldo tyrėja. Prieš kurį laiką autorės parengta ir išleista didžiulės apimties (tiek istoriniu laikotarpiu, tiek fiziškai – puslapių skaičiumi) monografija „Lietuvių muzikinė kultūra Jungtinėse Amerikos Valstijose 1870–1990“ iš esmės sugrąžino ir įtraukė į bendrą lietuvių muzikos istorijos naratyvą mūsų didžiausios diasporos muzikinį paveldą. Tęsdama tyrimus šia linkme dr. D. Petrauskaitė pristatė mūsų dėmesiui naują monografiją. Ji skirta vienam žymiausių praeito amžiaus lietuvių muzikos archyvarui,

kolekcininkui, enciklopedininkui, visuomenininkui, kompozitoriui, dirigentui, pedagogui Juozui Žilevičiui. Knyga taip ir vadinasi – „Juozas Žilevičius ir jo epocha“ (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2023). Jos pasirodymas dar plačiau atveria duris į ilgus dešimtmečius ribotą, ignoruotą ir sovietmečiu net draustą lietuvių tautos istorijos dalį, kuri natūraliai ir nevaržomai plėtojosi anapus Atlanto.

J. Žilevičius nugyveno ilgą ir turiningą gyvenimą (mirė būdamas 94 m.). Per jo gyvenimą natūraliai atsiskleidžia visa XX a. epocha, atsispindi visi esminiai lietuvių muzikos istorijos įvykiai ir jos raidos periodai. Gimęs dar carinės Rusijos okupuotoje Lietuvoje („Severozapadnyj kraj“), J. Žilevičius trumpiau ar ilgiau gyveno daugelyje vietų ir valstybių, turėjusių esminės įtakos mūsų muzikos istorijai: Vilnius, Kaunas, Klaipėda, Sankt Peterburgas, Vitebskas, Niujorkas, Čikaga. Atitinkamai per jį atsiskleidžia XX a. pradžioje carinės Rusijos sostinėje Sankt Peterburge susitelkusios lietuvių muzikų bendruomenės veikla, stebėtinai kultūrinis renesansas, blykstelėjęs porevoliuciniame Vitebske (Baltarusija), bundančios ir nepriklausomybę atgavusios Lietuvos muzikinio gyvenimo formavimasis, galiausiai pokarinės emigracijos nublokštų už Atlanto lietuvių muzikų pastangos išlikti ir išsaugoti savo tautinį ir kultūrinį identitetą.

Paradoksas, bet J. Žilevičiaus vardas Lietuvoje iki šiol nebuvo per daug žinomas, o jo veikla nelabai vertinta. Sovietmečiu ignoruotas dėl pasitraukimo į Vakarus, po 1990 m. taip pat liko muzikologijos paraštėse, mat nebuvo nei ryškus muzikos atlikėjas, nei modernus kompozitorius. O jo nuopelnai lietuvių muzikos istorijai, muzikos pedagogikai ir muzikos archyvistikai neatrodė kuo nors ypatingi. Nors mes patys ir pasaulio muzikų bendruomenė apie lietuvių muziką ir muzikus ilgą laiką žinojome tik per J. Žilevičiaus sukauptą muzikos archyvą, jo sudarytus žinykus ir parašytus straipsnius tarpukario ir pokario enciklopedijoms (Lietuvių enciklopedija, „Encyclopedia Lituanica“, „Riemann Musik Lexicon“, „The Musical Quarterly“). Kažkaip net primiršta, jog J. Žilevičius yra ir pirmosios lietuviškos simfonijos autorius, ir pirmasis muzikos teorijos profesorius, šį vardą gavęs dar tuo metu, kai Lietuvoje nebuvo jokios aukštosios muzikos mokyklos ar akademijos (profesoriaus vardą 1919 m. jam suteikė Vitebsko konservatorija, o Lietuvos konservatorija buvo įsteigta tik 1933 m.).

Knyga sudaryta pagal atitinkamus J. Žilevičiaus gyvenamus laikotarpius, kur kiekvienoje dalyje iš pradžių pristatomas istorinis kontekstas, po to šiame kontekste aptariama J. Žilevičiaus veikla bei darbai. Knygą sudaro šie skyriai: Rusijos imperijos pakrastyje, Petrapilyje, Vitebske, Laikinojoje nepriklausomos Lietuvos sostinėje, Klaipėdoje, Naujajame pasaulyje. Taip pat pridėta J. Žilevičiaus gyvenimo ir veiklos chronologija, asmenvardžių, vietovardžių rodyklės, iliustracijų šaltiniai.

Atrodytų, kad apie tarpukario Lietuvos muzikinį gyvenimą šiandien beveik viską žinome, bet knygos autorė sugeba ir čia atrasti nemažai „smulkmenų“. Tokiu būdu pirmą kartą detalai ir nuosekliai pateikiama Kauno kariljono istorija, Kauno operos ištakos, atsiskleidžia naujos Kauno ir Klaipėdos konservatorių konkurencijos ir net priešpriešos aplinkybės. Šiame skyriuje taip pat parodytas didžiulis J. Žilevičiaus

vaidmuo formuojant ir prižiūrint Lietuvos valstybinio muzikinio ugdymo sistemą, jos principus ir kryptį.

Vitebsko kultūrinis fenomenas Rusijos revoliucijos laikotarpiu apskritai yra uni-kalus ir tik paskutiniu laikotarpiu daugiau pradėtas tyrinėti net pačioje Baltarusijoje (D. Petrauskaitės knygoje remiamasi 2013, 2020 m. publikacijomis). Knygoje detaliai aprašytos šio fenomeno susiformavimo aplinkybės, Liaudies konservatorijos steigimo istorija, pristatytos tuo metu Vitebske susitelkusios asmenybės (Markas Šagalas, Michailas Bachtinas, Nikolajus Malko), kurios daugiau ar mažiau siejasi ir su Lietuvos muzikos istorija.

Vis tiktai reikšmingiausi J. Žilevičiaus darbai nuveikti gyvenant Jungtinėse Ameri-kos Valstijose. J. Žilevičius į JAV išvyko 1929 m. Planavęs ten pavišėti laikinai, dėl karo ir globalių politinių pokyčių jam pasibaigus pasiliko ir atsidavė JAV lietuvių muziki-niam-kultūriniam gyvenimui. Ilgainiui tapo viena ryškiausių JAV lietuvių muzikinės kultūros figūrų. Jo darbai kalba patys už save: surengti Vytauto Didžiojo 500 m. jublie-jiniai koncertai (1930 m.), įsteigta JAV lietuvių chorų sąjunga (1933 m.), svariai prisi-dėta organizuojant Pirmąjį pasaulio lietuvių kongresą Kaune (1935 m., J. Žilevičius čia pristatė per 3 000 savo archyvo eksponatų), organizuota Lietuvių dainų šventė Pasau-linės parodos metu Niujorke (1939 m.), galiausiai didžiausio iki šiol už Lietuvos ribų muzikos archyvo įsteigimas ir enciklopedinio lietuvių muzikų vardyno parengimas.

Pateikdama kiekvieno periodo istorinį kontekstą autorė stengiasi atskleisti jį nuo-sekliai, pradėdama nuo gilios praeities. Toks platus ir detalus „įvadas“ į kiekvieną J. Žilevičiaus gyventą laikmetį, atrodytų, yra kiek perteklinis. Be to, smalsesnis skaity-tojas šiuos kontekstus, dar plačiau ir giliau aprašytus, nesunkiai atras kituose globaliai ar lokaliai atskirų šalių istorijai skirtuose leidiniuose. Aprašant muzikinio gyvenimo kontekstus, taip pat kiek perteklinis atrodo labai detalus ir išsamus, bet tiesiogiai su J. Žilevičiaus gyvenimu ir veikla nesusijusių reiškinių aprašymas (pavyzdžiui, Lietuvių operos steigimas Kaune).

Aprašant skirtingus istorinius laikotarpius, kaip žinia, jų pateikimas ir vertinimas atspindi ir paties autoriaus poziciją. Atskirose knygos vietose (pavyzdžiui, apibūdi-nant Vitebsko kultūrinį fenomeną ir sovietinės Baltarusijos laikmetį) norėjosi rasti aiškiau ir stipriau išreikštą autorės poziciją, gal net susiejant su šių dienų realijomis.

Nors pratarinėje užsiminta, kad J. Žilevičiaus kūrybinei ir mokslinei veiklai bus skiriama kita knyga, ir šioje monografijoje būtų labai pravartu rasti bent glaustą svarbiausių ir reikšmingiausių J. Žilevičiaus muzikos kūrinių bei straipsnių sąrašą.

Apibendrinant galima drąsiai teigti, kad naujoji profesorės D. Petrauskaitės knyga yra vienas ryškiausių pastarųjų metų mūsų muzikos istorijos darbų. Dėl šios mono-grafijos į mūsų mokslinę apyvartą sugrįžta dar viena ryški asmenybė. Kartu su anks-tesniais autorės darbais ši knyga dar labiau priartina ir leidžia geriau pažinti bei suprasti tą antrąją Lietuvos pusę, kuri natūraliai susiformavo ir iki šiol gyvybinga Jungtinėse Amerikos Valstijose. Šiuo atveju J. Žilevičius ištis yra epochos veidas.